

'Mag dit? Spontaan met een Russin flaneren?'



Foto's: Gerard Jacobs

Woonhuis Rutgers in Kemerowo

Om de zomer goedkoop door te komen, reizen medewerkers van Het Gebouw op dit moment door Tsjechoslowakije, Indonesië, Nieuw-Guinea en Australië. Op zoek naar de plek die een belangrijke rol speelde in het leven van één van de brievenverzenders die dit voorjaar reageerde op een door de VPRO-radio geplaatste advertentie. De komende maand worden de verslagen van deze speurtochten iedere dinsdagmiddag (Radio 2, 14.00 uur) uitgezonden. Deze week het eerste reisverslag, zij het van een iets andere orde. Gerard Jacobs en Hans Olink volgden het spoor van ir. Sebald Rutgers, een Nederlandse communist van het eerste uur die in 1917 Lenin zijn diensten aanbood en van 1922 tot 1926 leiding gaf aan een door internationale vrijwilligers bemand project in het hartje van Siberië. Zij spraken zijn kinderen, in Duitsland en Oostenrijk, en zijn kleinkinderen in Moskou. En ze bezochten het project in Kemerowo, nu één van de grootste chemische industrieën van de Sovjetunie.

Een reisverslag.

Reizen in de Sovjetunie is één lange, frustrerende ervaring, zo was ons voor het vertrek verteld. Zeker voor journalisten. Je wordt voortdurend begeleid door een gids van de overheid, die ieder spontaan contact met de bevolking onmogelijk maakt, kritische vragen niet vertaalt en onwelgevallige antwoorden en opmerkingen negeert. Je komt je hotelkamer niet uit zonder dat een KGB-agent je volgt. Je ziet niets, je hoort niets.

Geen opwekkend vooruitzicht als we landen op *Sheremetyevo II*, het internationale vliegveld van *Moskou*. Drie weken lang reizen door het hart van *Siberië* aan de hand van een ongetwijfeld norse gids die ons aan één stuk door zal vermanen de hotelkamer niet zonder begeleiding te verlaten. De douanebeambte is vriendelijk en wuift ons nonchalant door. De koffers hoeven niet open. De tas met literatuur wordt niet gecontroleerd.

In de aankomsthal zoeken we tevergeefs naar 'onze waakhond'. Hij is er niet. En niemand blijkt op de hoogte van onze komst. Er is zelfs geen hotelkamer voor ons gereserveerd. Dat wordt overwerk voor de KGB, grappen wij. Of worden we op het volgende toestel huiswaarts gestuurd? Wat te doen? Gaat u maar de stad in, adviseert de behulpzame vrouw achter de Intourist balie, en zoek maar een hotel. Zij schrijft de naam van een goedkoop hotel op een kladje. 'Buiten kunt u wel een taxi vinden.'

Onbegeleid en ook een beetje nerveus trekken we *Moskou* in. 'Heeft u al gegeten?' vraagt de receptioniste voorkomend. 'Ik zal het restaurant waarschuwen dat u komt zodat de keuken wat langer openblijft.' Het is half elf 's avonds en wij worden doodzenuwachtig. Waar zijn de norse Moskovieten, die het reisgenot van de westerling verzieken, waarvoor iedere reisgids ons heeft gewaarschuwd? Het restaurant blijft niet alleen voor ons open, de gerechten die wij van de menukaart bestellen blijken ook voorradig en de bediening is prompt en plezierig. We informeren bij de ober of wij inderdaad in *Moskou* zijn. Dat klopt, zegt hij verbaasd.

De gasten aan het belendende tafeltje schuiven ongevraagd aan en offeren ons een keuze uit champagne, wodka, cognac of gewoon Russisch bier. Zij zijn nogal opdringerig: of wij dollars willen wisselen?

Kleren willen verkopen? Mee willen naar de disco? Zij haten het communisme, vertellen ze ongevraagd en willen zo snel mogelijk emigreren naar New York. We ontvluchten de verwarring en de dronken gastvrijheid die dreigt te ontaarden in amoureuze handtastelijkheden.

In onze eerste slaap worden we wakker gebeld. Onze gids van het ministerie van informatie meldt nonchalant dat wij de volgende dag voor een oriënterend gesprek op het kantoor van de staatsradio worden verwacht. 'Hoe heeft u ons kunnen vinden,' vragen wij. 'Ach,' zegt hij, 'dat is geen groot probleem.' Ik ben even geïrriteerd door mijn eigen naïeve vraag. Maar dan vooral opgelucht: het is een hele geruststelling dat wij niet onopgemerkt in *Moskou* konden verdwijnen. We zijn eindelijk gearriveerd.

Wij willen een reconstructie maken van het leven van *Sebald Rutgers*, een Nederlandse ingenieur, die tijdens de Russische Revolutie samen met zijn vrouw van *Wladiwostok* naar *Moskou* reisde, dwars door het door de burgeroorlog en buitenlandse interventie geteisterde *Siberië*, om *Lenin* zijn diensten aan te bieden. Rutgers is in Nederland nagenoeg onbekend maar in de Sovjetunie is zijn biografie een bestseller. Hij is één van de oprichters van de *Ille Internationale*, een kennis van *Lenin* en een vooraanstaand internationalist. In Nederland is hij vergeten of wordt hij beschimpt.

Annie Romein-Verschoor beklagt zich in haar memoires over de '105-procentige geloofs- en bekeringsijver' van de Rutgersen. In het archief van *De Waarheid* zit onder de naam S. Rutgers niet veel meer dan een gelukstelegram ter gelegenheid van zijn 80-jarige verjaardag in 1959. *Sebald Justinus Rutgers*, zoon van de Rotterdamse arts *Jan Rutgers*, heeft in de jaren twintig echter een onschatbare bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van *Siberië*: samen met twee Amerikaanse vrienden biedt hij *Lenin* aan een brigade van internationale vrijwilligers te ronselen die in het rijke kolengebied van de *Koezbass* in centraal *Siberië* zullen helpen bij het opzetten van een zware industrie. *Lenin* accepteert het voorstel en in de jaren twintig vertrekt een



Woonhuizen van de eerste kolonisten

groep van ongeveer 400 Amerikanen, Nederlanders en andere Europeanen naar het Sibirische dorp Kemerowo om 'gestalte te geven aan hun solidariteit met de bolsjewistische revolutie'.

Zestig jaar later willen wij in Kemerowo gaan kijken wat er van het project terecht is gekomen. Mooi plan, vinden de Russen. Zeker in deze tijd waarin Oost en West met kwade koppen tegenover elkaar staan, zeggen wij. Wij krijgen alle hulp toegezegd die wij vragen.

Reizen in de Sovjetunie is een ramp. Gorbatsjov heeft namelijk niet alleen de strijd aangeboden met de wodka, die nu bijna

nergens meer te krijgen is (en die hem de bijnaam secretaris-mineraal van de communistische partij heeft opgeleverd) maar sinds enkele maanden is het ook verboden om in openbare gelegenheden te roken. Dat geldt dus ook voor vliegtuigen en treinen. Zeven uur lang zitten wij in een klein vliegtuig van Moskou naar *Irkoetsk* en houden tegenover elkaar vol dat onze mening over de Sovjetunie niet beïnvloed mag worden door ontwenningverschijnselen. Maar toch...

Als we een tussenlanding maken in *Omsk* mogen wij als enigen het vliegtuig niet uit omdat de gids, die ons van overheidswege moet begeleiden van vliegtuigtrap naar transitlounge, in de stromende regen ons toestel niet kan vinden. Zonder deze

gids mogen wij niet naar buiten. Wanneer we opgefokt beginnen te ijsberen door het gangpad biedt de stewardess aan dat wij in het toilet een sigaret mogen roken. Buiten wordt het vliegtuig bijgetankt. De sigaret smaakt niet.

In Irkoetsk bezoeken we de graven van de *Decembristen*: adellijke tegenstanders van het tsarenregime die in december 1825 in het toenmalige *Petersburg* de macht probeerden te grijpen, maar faalden. De leiders van de opstand werden terechtgesteld. Veel van hun volgelingen werden naar Siberië verbannen waar ze in

de mijnen werden tewerkgesteld. In een aantal gevallen reisden hun vrouwen hen na en vestigden zich in zeer riante huizen in steden als Irkoetsk. Lenin noemde deze adellijke opstandelingen voorlopers van de Oktober-revolutie. Hun vrouwen, zo vertelt de lokale gids, introduceerden moestuinen en dus verse groente in Siberië. De graven liggen op het terrein van een Russisch-orthodox klooster dat volop in bedrijf blijkt te zijn. Talrijke oude vrouwtjes staan bij het verlaten van de kerk stil bij de graven, slaan een kruisteken en prevelen een gebed.

Die avond gaat onze gids vroeg naar bed. Wij melden ons zonder begeleiding bij het hotelrestaurant. Dat wordt curieus gevon-

Graven van de Decembristen in Irkoetsk



den. Wij hebben geen tafel gereserveerd en wij maken geen deel uit van een groep. 'Wij zijn alleen,' zeggen we. Dat blijkt hoogst ongebruikelijk: twee westerlingen alleen op stap in Irkoetsk. We gaan maar ergens zitten en na een tijdje zullen ze wel ophouden met naar ons te kijken. Bij ons aan tafel zit een zeer dronken Siberiër die twee dames fêteert en ondanks Gorbatsjovs soberheidscampagne driftig door- drinkt uit een combinatie van glazen, ge- vuld met zoete champagne, stroopachtige cognac, rode wijn en uiteraard wodka. Op de dansvloer kan hij zich alleen ingeklemd tussen de twee dames staande houden.

Twee vloeiend Engels sprekende meisjes komen bij ons aan tafel zitten en wij beslui- ten de herrie van de rock and roll band - Russische versie - te ontvluchten en de avond flanerend langs de rivier door te brengen. 'Mag dit? Spontaan met een Rus- sin flaneren?' vragen wij ons af. 'Als wij het niet te vaak doen,' zegt mijn gezellin, 'kan het voor ons geen kwaad. Maar anders gaan ze lastige vragen stellen. Dan willen ze weten waarom wij met buitenlanders optrekken. Maar er komen hier nooit bui- tenlanders buiten groepsverband.'

Zij heeft een voorliefde voor de gedichten van *Lord Byron*. Ze is de eerste van een hele rij jonge Sovjets die wij ontmoeten die hun inspiratie blijken te halen uit de wer- ken van 19de eeuwse, vaak westerse ro- mantici, zoals *Byron* of 'outcasts' zoals *Oscar Wilde*. Ze is gefascineerd door het westen, maar heeft geen vragen hoe het 'bij ons' is. Het lijkt te ver weg. Zou ze ooit willen emigreren, vraag ik. Absoluut niet. Ze wil zich niet begraven in de gemeen- schap van émigrés in Parijs of Londen. Ze houdt van haar land, van de taiga. Ze zou de Sovjetunie niet kunnen missen. Maar wat ze niet kan begrijpen is waarom ze niet een keer een kijkje over de grens mag nemen. Waarom ze niet een keer naar Berlijn of Amsterdam zou mogen rei- zen. Ze zal altijd terugkeren naar Irkoetsk. Want dit is haar land en ze wil meehelpen het te verbeteren.

Reizen, zo verklaart onze gids later, is nog steeds aan beperkingen onderhevig. Dat is historisch zo gegroeid maar ook op dit terrein worden de mogelijkheden ver-

ruimd. Hij blijkt een luchthartige optimist, die zich in het tijdperk Gorbatsjov bijzon- der op zijn gemak lijkt te voelen. Nu kun- nen Sovjet-burgers met georganiseerde reizen naar het buitenland, vertelt hij. In de toekomst zullen ze ook op individuele ba- sis kunnen reizen.

Het is niet zo dat Gorbatsjov op het 27ste partijcongres in april plots heeft gezegd dat er meer openheid en duidelijkheid in de maatschappij moet komen, legt NRC- correspondent *Raymond van de Boogaart* later in Moskou uit. Hij heeft de stemming onder de bevolking gepeild en gezien dat er een grote behoefte was aan meer vrij- heid en daar speelt hij op in. Maar het is nog veel te vroeg om te concluderen dat de Sovjetunie een politieke lente door- maakt.

Wij hebben op onze 18-daagse reis door de Sovjetunie eigenlijk maar één botsing met onze gids. 'Geldt die grotere bewe- gingsvrijheid en vrijheid ook voor ver- klaarde tegenstanders van het regime zoals *Sacharov*?' vragen wij. 'Sacharov heeft anti-Sovjet propaganda bedreven,' luidt het antwoord. 'Dat is bij de wet ver- boden en daarvoor is hij bestraft.' Als we vervolgens willen weten waarom de machtige Sovjet-staat zich bedreigd voelt door de uitspraken van een individuele burger dreigt ons reisplezier bedorven te worden. Te laat realiseren wij ons dat onze gids als overheidsdienaar geen an- dere mening dan het officiële standpunt kan verkondigen en dat wij met onze vraag aan het verkeerde adres zijn. Het is naïef en pijnlijk om aan te houden.

In *Kemerowo* worden we dagenlang door het gemeentebestuur gefêteerd en rond- geleid door kolenmijnen, chemische fa- brieken, arbeiderswijken en kindercrè- ches. Toen *Sebald Rutgers* hier in 1922 ar- riveerde, woonden er hoogstens 15.000 mensen. Nu is het dorpje uitgegroeid tot het grootste industriële centrum van Sibe- rië en wonen er bijna 600.000 mensen.

Overbekend zijn de enorme borden met slogans die de arbeiders oproepen 'socia- listisch te wedijveren' voor 'een hogere produktie' om 'de streefcijfers te overtreffen' en de 'socialistische staat op te bou- wen'. Nieuw zijn de affiches waarop wod-



Kindercrèche van chemische fabriek in Kemerowo

ka uitgeroepen wordt tot volksvijand nummer één. Wodka bedreigt de productiecijfers, het gezinsleven en de motivatie. Maar iedereen ontkent dat de Sovjetunie een drankprobleem heeft. 'Heeft u dronken arbeiders gezien? Heeft u op straat dronken mensen gezien?' luidt onvermijdelijk de wedervraag. 'Waarom is er dan een anti-alcohol campagne als er geen alcoholprobleem is,' willen wij weten. 'Omdat wij er naar streven om alcohol geheel uit te bannen,' verklaart de politiek commissaris van een kolenmijn die ons rondleidt en een alcoholvrije lunch aanbiedt.

Hij vindt het veel belangrijker ons te vertellen over de Grote Vaderlandse oorlog tegen nazi-Duitsland toen Stalin de zware industrie uit het Europese deel van de Sov-

jetunie overplaatste naar Siberië. Tijdens de oorlog was de cokesfabriek die Sebald Rutgers in 1924 in Kemerowo opstartte één van de drie fabrieken in de hele Sovjetunie die nog in bedrijf was. Er werken nu 7.000 mensen in de fabriek. Op het complex liggen drie supermarkten, een klein ziekenhuisje, een restaurant dat 24 uur per dag open is en de kindercrèches draaien dag en nacht. De politiek commissaris is trots. Een arbeider in de nachtploeg brengt zijn kinderen op maandagmorgen naar de crèche en haalt ze op vrijdagmiddag weer op. De kosten zijn afhankelijk van het loon maar nooit meer dan 17 roebel (ongeveer 60 gulden) per maand. Arbeiders die succesvol zijn in het socialistische wedijveren kunnen hun ba-

sisinkomen van 280 roebel opkrikken met allerlei premies tot 400 of zelfs 450 roebel per maand.

'En hoe is het bij u?' Daar sta je dan in je modieuze westerse spijkerbroek die niemand nog van je heeft proberen te kopen en vertelt gegeneerd dat je iedere dag je lunchpauze besteedt aan het doen van inkopen in de stad en dat je werkgever (de NOS) er na jaren gezeik nog steeds niet in is geslaagd om een crèche te organiseren. De politiek commissaris hoort het tevreden aan. Hij kende het antwoord al. Zo weten we beiden wat we moeten vragen om te kunnen scoren en wat we moeten vermijden om de sfeer niet te verpesten.

Wij zijn nieuws voor de lokale pers. De Koezbass-koerier wil ons graag interviewen over Sebald Rutgers, voor wie een museum in de stad wordt ingericht en vragen naar onze mening over internationale samenwerking en proletarische solidariteit. Onze gids neemt de honneurs waar en spreekt namens ons. Na afloop van het interview willen wij toch ook graag nog wat zeggen en na veel onderbrekingen, waardoor we de indruk krijgen dat het weinig uitmaakt wat we te melden hebben, weten we te verklaren 'geroerd te zijn door het oprechte verlangen naar vrede van de vele mensen die wij ontmoet hebben, vooral van de vrouwen'. We zijn benieuwd.

Op de laatste dag in Kemerowo wordt ons in een radio-interview gevraagd wat wij vinden van de laatste vredesvoorstellen van Gorbatsjov. Wij vallen even uit onze rol: 'Wij hebben niet zoveel vertrouwen in uitspraken van politici. Zij hebben hun kans gehad. Van al hun woorden komt weinig terecht. Wij geloven niet meer in propaganda. Wij hechten meer waarde aan de woorden van mensen die wij hier in Kemerowo hebben ontmoet, zoals de vrouwen die in de kindercrèche werken. Zij wensten ons vrede toe en die emotie leek ons oprecht.' Onze collega van de Sovjet-radio is onverstoorbaar, kijkt in zijn notitieblokje en stelt de volgende vraag: 'Hoe staat het met het Molukse probleem in Nederland en de rassendiscriminatie in het algemeen?'

'Het is opvallend,' zegt het hoofd van de



Chemische fabriek in Kemerowo

lokale radio op de eerste morgen van ons verblijf in Kemerowo tijdens het ontbijt (biefstuk met koolsalade), 'hoe kritisch de pers tegenwoordig schrijft. Er is meer openheid dan voorheen.' Als bewijs toont hij de *Pravda* van die dag waarin een lokale partijbons bekritiseerd wordt omdat hij een artikel gecensureerd heeft waarin hij van malversaties werd beschuldigd. De *Pravda* publiceert niet alleen de beschuldigingen op pagina 2 maar bekritiseert de partijchef ook nog eens een keer. 'Alles en iedereen kan nu bekritiseerd worden,' zegt het hoofd van de staatsradio. 'Dat is de lijn die op het 27ste partijcongres uitgestippeld werd en die lijn moet ik als communist volgen. En dat doe ik van harte.' 'Hoever gaat die nieuwe vrijheid,' vragen



Nieuwe woonwijk in Kemerowo

wij later aan de journalisten van de radio, die bijeengeroepen zijn om met ons over de ethiek van de journalistiek te praten. 'Een minderheid verzet zich tegen de nieuwe politiek van openheid en wil de waarheid blijven bedekken,' zegt één van hen. 'Maar wij vinden dat die minderheid de besluiten van het 27ste partijcongres moet respecteren.' 'Betekent dat dat journalisten in de Sovjetunie nu vrij zijn om te onthullen en te bekritisieren, ongeacht de politieke implicaties,' vragen wij. 'Zeker niet,' antwoordt het hoofd van de radio voordat één van zijn ondergeschikten brokken kan maken. 'Ons is gevraagd de plannen van de staat te bekritisieren om zo die plannen te verbeteren en het beleid van de regering te ondersteunen. Je moet de luisteraar niet in de war brengen,' zegt hij met een verwijzing naar de kernramp in Tsjernobyl, 'met overhaaste berichtgeving.'

Op zondagmiddag lopen we met een gids van het stadsbestuur over de boulevard

langs de rivier de Tom. Aan de overkant ligt het huis waarin Sebald Rutgers van 1922 tot 1926 heeft gewoond. Zij heeft ons net de nieuwe woonwijken voor de arbeiders uit de kolen- en chemische industrie laten zien. 'Wij hebben veel bereikt,' zegt ze als we stilstaan bij het oorlogsmonument waar jonge vrijwilligers de wacht houden bij de eeuwige vlam. 'De woningnood is verholpen, de werkgelegenheid is veiliggesteld, de sociale voorzieningen zijn opgebouwd.' 'Wat valt er dan nog te dromen,' vragen wij. 'Vrede voor mijn kinderen,' zegt ze onmiddellijk. 'Maar concreet? Een auto?' 'Die hebben we,' zegt ze. 'Een kleurentelevisie?' 'Die hebben we al.' 'Een groter huis?' 'Wij hebben een huis met 4 kamers voor 5 personen. Dat vinden we genoeg.' 'Wat dan?' houden wij aan. Ze aarzelt lang en lijkt het woord vrede niet meer uit te durven spreken. 'Ik zou als mijn kinderen groot zijn,' zegt ze aarzelend, 'wel eens graag op reis willen. Naar Japan.'

*Gerard Jacobs
Hans Olink*